tussen Duin & Dijk

Natuur in Noord-Holland. Jaargang 1 1 2002

Ton van Oostwaard

Inspanningen

Iepenlaan in Anna Paulowna. Foto: Piet Zomerdijk

De Iep is niet weg te denken uit het polderlandschap. De karakteristieke bomen vinden we als singels langs polderwegen of als erfbeplanting rond boerderijen. Ook in de stedelijke omgeving, bijvoorbeeld langs stadsgrachten, zijn ze vaak beeldbepalend.

Algemeen

Iepen zijn forse bomen met een stam die hoog doorloopt in de kroon, waardoor het karakteristieke uiterlijk van de boom wordt bepaald. Het zijn bomen die met weinig licht toekunnen, maar ook gedijen in open landschap, waar ze goed bestand blijken tegen wind, zout en luchtverontreiniging. Ze zijn daarom bijzonder geschikt voor aanplant in kustgebieden, vooral in open polderlandschappen vlak achter de kustlijn.
Vermoedelijk is de Iep in vroeger tijden een boomsoort geweest die veel grotere oppervlakten bedekte, maar in de loop der eeuwen hebben natuurlijke Iepenbossen het veld moeten ruimen voor weide- en akkergrond.

De betekenis van de Iep

Gedurende de laatste decennia heeft de overheid maatregelen getroffen om de nog resterende natuurgebieden in onze provincie die dikwijls sterk geïsoleerd liggen ten opzichte van elkaar, door middel van 'groenzones' met elkaar te verbinden. Deze zgn. ecologische verbindingszones zijn van grote waarde voor het behoud en de verspreiding van dier- en plantensoorten. Waar het gaat om de aanplant van hoofdhout- en nevenhoutsoorten, gebruikt men in die zones bij voorkeur boomsoorten die reeds aanwezig waren in landschapstypen die in natuurlijke omstandigheden in ons land voorkwamen. In de kustgebieden van Zeeuws Vlaanderen tot Groningen en op de Waddeneilan-den is daarbij voor de Iep een dominante rol weggelegd. Van de drie belangrijkste houtsoorten in het lage deel van Nederland is de Iep immers het best bestand tegen sterke zeewinden. Zonder de Iep zouden andere boombeplantingen, uitgezonderd bepaalde Abelentypen en Vliegdennen, zich bij de kust veel meer goed en tot sterk gedrongen exemplaren ontwikkelen. Ook speelt de Iep daardoor een belangrijke rol in lanen en groepsbeplantingen die zo kenmerkend zijn voor de open gedeelten van het Noord-Hollandse landschap. Andere boomsoorten, zoals Populieren en Wilgen drukken, vanwege hun veel kortere omloopperiode een minder opvallend stempel op het landschap.

voor het behoud van de Iep

Iepziekte in Noord-Holland

Maar ook in de stedelijke gebieden is de Iep van grote betekenis. Naast Es en Linde is het een van de weinige soorten die zich op verharde, sterk bereden of betreden plaatsen, in bermen en parken duurzaam weet te handhaven. De Iep brengt daardoor 'een stukje natuur' in de stad. Vogels, vleermuizen en andere diersoorten profiteren ervan.

De Iepziekte

In de vorige eeuw werd ook in Europa de Iepziekte vastgesteld. Men vermoedt dat de ziekte afkomstig is uit Oost-Azië. De ziekte wordt veroorzaakt door een schimmel die bekend staat onder de naam Ophiostoma ulmi. Deze ontwikkelt zich in de houtvaten en leidt daar tot verstopping, waardoor sapstromen in de boom worden afgesneden. Wanneer de stam rondom geïnfecteerd is, wordt de bladerkroon afgesneden van de watertoevoer uit de wortels en verwelken de bladeren. De schimmel verspreidt zich via de Grote en Kleine Iepenspintkever. Hun aanwezigheid is goed vast te stellen door de vraatgangen die zij op de grens van hout en schors maken. De kever legt in de gangen zijn eitjes en nieuwe uitvliegende kevers die in een besmette boom hun groeistadia hebben doorgebracht, kunnen zo gemakkelijk nieuwe bomen besmetten. (Illustratie: Jos Zwarts)

De Iepziekte vormt de grootste bedreiging voor het voortbestaan van de Iep. Gelukkig zien we dat gemeentelijke beheerders veel inzet tonen om de ziekte onder controle te krijgen. Maar op veel plaatsen is dat helaas nog niet het geval. Dit geldt met name voor particuliere terreinen, in gebieden van natuurorganisaties en waterleidingbedrijven of oude vuilnisbelten. Hier wordt bestrijding van de ziekte – voornamelijk uit financiële overwegingen niet of te weinig ter hand genomen. Trage verwijdering van zieke bomen brengt ook enorme risico's mee voor die plaatsen waar efficiënte saneringsprogramma's worden uitgevoerd.
Een belangrijke stap die moet leiden tot een betere bescherming van de Iep is gezet door de gemeentelijke beheerders. Zij hebben in de eerste plaats een inventarisatieproject opgezet, waarmee alle Iepen volgens een uniforme methode (digitaal) in kaart worden gebracht. Behalve de dichtheid van de Iep, komt hiermee de omvang van de epidemie duidelijk in beeld.
De Universiteit van Amsterdam voert het project uit. De resultaten worden in de loop van 2002 verwacht. Gelukkig groeit langzamerhand bij de gemeenten in Noord-Holland het inzicht, dat bestrijding van de Iepziekte alleen succesvol kan zijn bij een gezamenlijke aanpak. Eind 2001 is op de ledenvergadering van de Vereniging van Noord-Hollandse Gemeenten (VNHG) door de 40 daar aanwezige leden (lees: gemeenten) unaniem besloten tot een gezamenlijke aanpak.

De huidige stand van zaken

Voor een doelmatige bestrijding van de Iepziekte is het belangrijk dat zieke bomen in een vroeg stadium worden ontdekt en opgeruimd. Door inspanningen in de afgelopen jaren was het uitvalpercentage in 1998 teruggebracht tot 4.5%, in 1999 4%. In 2000 hebben bestrijdingsmaatregelen geleid tot een uitval van 3%. Dit betekent echter dat er toch nog 14.000 bomen van de naar schatting nog aanwezige 440.000 bomen zijn geruimd. We kunnen echter de voorzichtige conclusie trekken dat er een keerpunt is gekomen in de ziektebestrijding, vooral door een betere samenwerking tussen beheerders. Dit is mede een gevolg van de toegenomen waakzaamheid en actiebereidheid van burgers.
Zo kunnen we in de regio's met enige voldoening vaststellen dat:

- In Noord-Holland Noord de uitval van zieke bomen sterk is teruggelopen. Belangrijke landschapsbepalende boomsingels zijn daardoor nog altijd te bewonderen, zoals in de Wieringerwaard of bij Anna Paulowna
- In West-Friesland het uitvalspercentage al gedurende een relatief lange periode laag is gebleven. Maar in Waterland een lichte toename is vastgesteld.
- In Kennemerland de situatie onveranderd is gebleven, na een halvering van de uitval in de jaren daarvóór. Na de opschoning in de Haarlemmermeer in 1999, zet zich ook daar een dalende trend voort, evenals in Amstelland en de Meerlanden.
- Door een uitstekende samenwerking tussen de gemeentelijke diensten het uitvalspercentage in Amsterdam nog steeds laag is. Ook in de Gooi- en Vechtstreek zien we een daling van het uitvalspercentage.

Werk aan de winkel!

Tijdens regionale bijeenkomsten van beheerders (samenwerking van aaneengesloten lokale geografische gebieden zie kaartje) heeft de oproep mee te doen aan de Iepeninventarisatie belangrijke nieuwe informatie opgeleverd. Er is een hechte samenwerking tot stand gekomen. De Iepenwacht ➤

Zomerdijk ter hoogte van Spanbroek. Foto: Piet Zomerdijk

is een samenwerkingsverband van verschillende organisaties voor het behoud van de Iep in ons land, ontstaan onder regie van de Bomenstichting met medewerking van de provinciale coördinatoren, Iependeskundigen, de Bomenstichting en Arcadis als projectleider. Indien gemeenten of beheerders van grote terreinen zelf geen capaciteit hebben, kunnen zij de Universiteit van Amsterdam (UvA) of de Iepenwacht inschakelen voor controle, registratie en/of sanering. Zij sporen zwakke plekken in het Iepenbestand op en wijzen beheerders op hun verantwoordelijkheid. Hun aanpak is erop gericht om de beheerders van vooral grote gebieden, zoals de Waterleidingduinen of recreatiegebieden, en Natuurmonumenten, Waterschappen of de Provincie te overtuigen van het nut van een grondige, betrouwbare inventarisatie om de Iepen effectief te beschermen.
In Amsterdam zijn de maatregelen ter bescherming van de Iep het verst gevorderd. De Gemeente stelt lijsten samen van 'erkende verwerkers', waarvan vast staat dat zij de zieke bomen tijdig op de juiste wijze afvoeren en verwerken en er is een doeltreffend vergunningenbeleid voor transport van Iepenhout. In bestemmingsplannen kunnen, waar mogelijk, nieuwe Iepenbestanden worden opgenomen. Met een speciaal aangestelde boomconsulent streven de gemeentelijke diensten naar coördinatie en consensus over kwaliteitsbeheer.

Problemen

Naast successen zijn er ook nog steeds knelpunten bij de bestrijding van de Iepziekte. Het zijn vooral administratieve en financiële problemen die roet in het eten gooien. Zo heeft bijvoorbeeld de gemeentelijke herindeling in de regio Noord Holland Noord voor vertraging gezorgd in het Iepenbeheer. In de duinen van de PWN is het ruimen van zieke Iepen onbetaalbaar vanwege de moeilijke bereikbaarheid van zieke bomen. Vooral ook de inventarisatie in particulieren tuinen (alleen al in Purmerend zijn er 30.000!) is een ingewikkelde klus en hetzelfde geldt voor een aantal natuurterreinen.

Actiepunten

Wil de bestrijding van de Iepziekte op doeltreffende manier worden uitgevoerd, dan is het noodzakelijk dat alle beherende instanties nauw met elkaar samenwerken.
Daarbij zijn de volgende zaken van doorslaggevend belang:

- Particulieren en landschapsbeheerders moeten volledig schadeloos gesteld worden voor het ruimen van zieke bomen, door een zgn. raamcontract (herplant van resistente soorten rassen?)
- Alle Iepen in Noord-Holland moeten digitaal in kaart worden gebracht; verouderd materiaal moet worden geactualiseerd
- Gemeenten en Waterschappen in Noord-Holland zouden een inspanningsverplichting moeten hebben, eventueel via aangepaste verordeningen en met medewerking van de Iepenwacht die kwaliteitscontroles uitvoert
- De Provincie coördineert de afvalstroom (melding provincie via speciaal telefoonnummer) en verbetert de controle op de afvalketen
- Er moet een algemeen erkende Iepenwacht opgericht worden, met een zogenaamd provinciaal lidmaatschap voor alle Gemeenten, Waterschappen en terreinbeheerders.
- De provincie organiseert de monitoring en treft voorzieningen die de uitvliegperioden van de Iepenspintkever tijdig signaleren.

Louisahoeve 55
2131 MP Hoofddorp
tel : 023-5630419,
fax : 023-5658228,
e-mail : t.oostwaard@zonnet.nl